

УДК 91:374.033

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-47>

Ірина ФЕКЕТА,

orcid.org/0000-0002-3516-3876

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри фізичної географії та раціонального природокористування

Ужгородського національного університету

(Ужгород, Україна) *iryana.feketa@uzhnu.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено особливості формування екологічних компетентностей у закладах позашкільної освіти як одних із надважливих у житті сучасної людини. Неперервна екологічна освіта яка починається у родині, продовжується по формі у закладах дошкільної, шкільної та вищої освіти має своє втілення і у позашкільних навчальних закладах.

Визначено, що поряд із формальним методом навчання екологічним знанням, позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль, бо невимушених умовах найкраще проявляється цікавість гуртківців у дослідженні рідного краю, його екологічного стану, тобто формується екологічні компетентності на власному досвіді та власному світосприйнятті. Добровільна участь гуртківців у закладах позашкільної освіти, індивідуальний підхід, диференціація за інтересами, а також внутрішня мотивація – дізнаватися нове, сприяє екологоцентричному ставленні до природи.

Звертається увага на важливість позашкільної екологічної освіти, через поширення еколого-географічного краєзнавчого напрямку досліджень, зростає цікавість гуртківців до питання вивчення екологічного стану довкілля та антропогенного впливу навколишнє природне середовище.

У статті з'ясовується, що незважаючи на вимушений період дистанційного навчання у період пандемії Covid 19 та під час війни в Україні, коли не завжди гуртківцям є змога долучитися до занять, вони проходять у змішаній формі. Залучення інтернет ресурсів та платформ, дозволяє активно опановувати екологічні знання та набувати екологічних компетентностей.

Проаналізовано також, що значна частина закладів позашкільної освіти було зруйновано війною, і тимчасово або назавжди припинили свою діяльність. Це стосується і зменшення кількості фахових спеціалістів – викладачів. Фахові географи, випускники природничих спеціальностей та середня освіта (географія), найбільш прийнятні для ведення гуртків еколого-краєзнавчого та еколого-природничого напрямків, оскільки саме географія як наука, охоплює вивчення всіх напрямків еколого-природничого, еколого-соціального життя суспільства.

Ключові слова: екологічні знання, екологічні компетентності, заклади позашкільної освіти, гурток, заняття, географ.

Iryna FEKETA,

orcid.org/0000-0002-3516-3876

Candidate of Biological Sciences,

Associate Professor at the Department of Physical Geography and Environmental Management

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) *iryana.feketa@uzhnu.edu.ua*

FEATURES OF THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCES OF STUDENTS IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the peculiarities of the formation of environmental competences in out-of-school education institutions as one of the most important in the life of a modern person. Continuous environmental education, which begins in the family and continues in the form of preschool, school and higher education institutions, is also embodied in extracurricular educational institutions.

It was determined that, along with the formal method of teaching environmental knowledge, extracurricular educational institutions play an important role, because in relaxed conditions, the curiosity of Gurtki residents is best manifested in the study of their native land, its ecological state, that is, ecological competence is formed based on their own experience and their own worldview. Voluntary participation of Gurtki residents in out-of-school education institutions, individual approach, differentiation by interests, as well as internal motivation to learn new things, contributes to an eco-centric attitude towards nature.

Attention is drawn to the importance of extracurricular environmental education, due to the spread of the ecological-geographical field of research, the interest of the residents of Gurtkiv is growing in the issue of studying the ecological state of the environment and anthropogenic influence on the surrounding natural environment.

The article reveals that despite the forced period of distance learning during the Covid 19 pandemic and during the war in Ukraine, when Gurtkiv residents do not always have the opportunity to join classes, they take place in a mixed form. Involvement of Internet resources and platforms allows you to actively master environmental knowledge and acquire environmental competences.

It was also analyzed that a significant part of extracurricular education institutions were destroyed by the war, and temporarily or permanently ceased their activities. This also applies to the decrease in the number of specialists – teachers. Professional geographers, graduates of natural sciences and secondary education (geography) are the most suitable for leading circles of ecological and local history and ecological and natural sciences, since geography itself, as a science, covers the study of all areas of ecological, natural, ecological, social and economic life of society.

Key words: *ecological knowledge, ecological competencies, out-of-school education institutions, club, classes, geographer.*

Постановка проблеми. Сучасна цивілізована людина повинна мати знання екологічної освіти, володіти навичками правильної, гармонійної поведінки з навколишнім природним середовищем. Набуття знань відбувається впродовж всього життя. Починаючи із родини, дошкільних, шкільних закладів освіти. Продовження вивчення екологічної складової на більш вищому рівні із компетентністю вміння приймати рішення щодо покращення стану довкілля здійснюється у вищих навчальних закладах освіти. Не менш важливу роль, набуття знань і вмінь дослідження навколишнього середовища, поведінки у природі відіграють заклади позашкільної освіти.

Позашкільні навчальні заклади допомагають учням у виборі занять за інтересами, а у подальшому – і у виборі майбутньої професії, через отримання якісних знань, практичного характеру, але знання та вміння, екологічні компетентності будуть супроводжувати впродовж всього життя. Особливо значну роль у творчій самореалізації учнівської та студентської молоді відіграють позашкільні навчальні заклади туристсько-краєзнавчого та природничого напрямку.

Керівниками, викладачами гуртків працюють також і географи, що є випускниками географічних факультетів. Географія як наука, найбільш дотична до екології, бо охоплює всі спектри дослідження стану планети Земля. Без знань екології, географії, біології та інших природничих дисциплін неможливо відтворити екологічні знання та поведінку у житті, однак має значення і набування екологічних компетентностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій засвідчує, що значна увага зосереджена на дослідженні питання екологічної культури у системі освіти (Вітохіна, 2011: 156), (Король, 1999: 6), дослідженні класифікації методів екологічного виховання у школі (Мітрясова, Озурянська, 2015: 114), (Пустовіт, 2001: 15), також зосереджують увагу на ролі формування екологічної

компетентності особистості у майбутніх фахівців (Пруцакова, 2005: 16), (Рідей, Толочко, 2018: 145). Вивчення умов формування екологічної свідомості у студентів географічних спеціальностей, як майбутніх викладачів позашкільної освіти у роботі (Фекета, Славик, Лета, 2022: 179), (Чубрей, 2020: 257), (Яворська, Адобовська, Чубрей, 2019: 188).

Мета статті – розглянути питання формування екологічних компетентностей в учнівської молоді у закладах позашкільної освіти природничого напрямку, як одну із базових основ екологічного світосприйняття та добросовісної поведінки людини у житті та майбутній професії.

Виклад основного матеріалу. Модернізація удосконалення та формування сучасних підходів у освітній діяльності закладів позашкільної освіти відбувається відповідно до запитів громадян, держави та суспільства (Про позашкільну освіту. Закон України, 2020). Формування в учнівської молоді екологічних компетентностей є одним із найважливіших викликів сьогодення, який варто реалізовувати у закладах позашкільної освіти. Розвиток людини як особистості, її здібностей і талантів у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, зі сформованим екологічними знаннями є окресленою метою позашкільної освіти, що включає набування компетентностей особистості у процесі, її пізнавальної, практичної, творчої і соціальної діяльності. Забезпечення освітнього процесу у закладах позашкільної освіти як чотири компонентної структури, включає навчання, виховання, розвиток та соціалізацію особистості у вільний час.

Позашкільна робота – це особливим чином організована педагогічна діяльність, яка покликана забезпечити можливість кожній дитині у вільний час всебічно розвивати здібності і захоплення.

Варто відмітити, що позашкільна освіта в порівнянні з іншими засобами виховання і визна-

чені переваги, до числа яких відносяться добровільність участі учнів у позашкільних заняттях, диференціація їх за інтересами і уподобаннями, індивідуальний підхід.

Вчитися, пізнавати, мотивації до здорового способу життя, формування культури домівки, людських відносин, культура спілкування є основою Нової української школи (Нова українська школа, 2018).

Якість шкільної та позашкільної освіти на сьогоднішній день займає перше місце в освітньому просторі, оскільки поєднує в собі якість навчання і якість виховання. Саме поєднання шкільної та позашкільної виховної стратегії визначає цілісний підхід в єдиному процесі безперервного навчання. Співробітництво і взаємодія загальноосвітнього та позашкільного навчальних закладів обумовлено наявністю теоретичних знань, отриманих навчання в школі та практична діяльність, яку дитина виконує в позашкільному закладі стимулює її пізнавальну активність та дає потрібні знання.

Період пандемії Covid-19 та війни в Україні вплинув на роботу закладів позашкільної освіти, бо за своєю сутністю ця форма навчання передбачає активний вид зайнятості гуртківців і живого спілкування лицем до лица. Тому частина гурткової роботи, яка трималась лише на обов'язковій діяльності учнів зникла. Проте гуртки, де був спільний інтерес і поєднана праця і викладача-наставника і вихованців перейшли до дистанційного навчання та отримання цікавих занять навичок і компетентностей. У період, коли не завжди гуртківцям є змога долучитися до занять, вони проходять у змішаній формі.

Варто відмітити, що період вимушеного дистанційного проведення роботи вимагав у викладачів винахідливості та нових підходів у проведенні занять. Звичайно, що були використані сучасні інтернет технології. У більшості випадків теоретичні заняття проводились у Google Meet (Google Meet) або Zoom (Zoom), а використання платформи Google map (Google, map), дало можливість проводити дослідження тих чи інших територій.

Так на платформі інтернет конференцій проведення еколого-природничих занять з вивчення рідного краю сприяє виробленню екологічних компетентностей у гуртківців. Обговорення екологічних проблем як локального, регіонального так і глобального рівня, можливі сценарії запобігання екопроблемам, у вигляді бесід, диспутів, виступів, дозволяли учням виробити власні набуті знання, що підсилює екологічну складову позашкільної освіти.

Також вимушений період дистанційного навчання вплинув на активний розвиток використання You Tube, бо вихованці гуртків могли вести запис відео контенту, проводивши еколого-краєзнавчі дослідження. Та на наступних заняттях гуртківці мали змогу показувати результат своєї роботи. Такий підхід до проведення занять, вказував на набуття нових компетентностей, які не завжди можна здобути у звичайному режимі роботи.

Виділялась особистість гуртківця у індивідуальному напрацюванні і результаті праці. Також можна було проводити проектну роботу у групі, коли, визначається одна тема дослідження, але кожний із гуртківців виконував свою частину роботи. Складаючи пазли виконаної частини проекту, утворювався зв'язаний однією лінією загальний зміст роботи.

Також варто відмітити, що досвід дистанційного та звичайного темпу навчання поступово виокремився у змішану форму.

Еколого-географічний та краєзнавчий напрямку діяльності закладів позашкільної освіти значно впливає на формування екологічних компетентностей. Вивчення екології та краєзнавства через власне дослідження у подорожах, експедиціях, підіймає інтерес дитини. Краєзнавча робота еколого-географічного напрямку розвиває як патріотичну, так і екологоцентричну складову свідомості гуртківців. Досвід, у процесі індивідуального, власного бачення у поєднанні із набутими теоретичними знаннями, здатні сформувані більш якісніші екологічні компетентності позашкільної освіти.

Значна частина закладів позашкільної освіти зруйновано війною і тимчасово або назавжди припинили свою діяльність. Брак коштів на фінансування зменшив і кількість фахових спеціалістів – викладачів. Бо саме справжні фахівці своєї справи могли сформувані у гуртківців любов до свого рідного краю, не лише з позиції захоплення, але і із використанням наукових знань, досліджень.

Втрата підготовлених кадрів, на наш погляд є серйозною проблемою позашкільної освіти, бо часто це фахівці натуралісти, які поєднували знання і екології, біології, географії, хімії. Саме якісна підготовка педагогічних кадрів для організації роботи гуртків еколого-географічного напрямку має важливе значення у навчанні гуртківців, та набуття ними компетентностей Нової української школи (Нова українська школа, 2018).

Фахівці географи у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти мають найбільше можливостей, щоб сформувані екологічну свідо-

мість, адже географія як наука має широкі межі вивчення як навколишнього середовища геосистем планети, так і соціальної та економічної складової функціонування життя. Набута еколого-соціальна свідомість, через опанування дисциплін екологічного спрямування географів, визначить майбутні професійні еколого-цінні характеристики людини, а й спосіб її життя, рівень культури, інтелектуальний розвиток у відповідності до стратегії сталого розвитку суспільства.

На сучасному етапі проводиться ряд заходів, що значно покращить у перспективі забезпечення відповідними кадрами. Одним з них є професійна орієнтація кращих гуртківців-випускників позашкільних навчальних закладів. Проводячи відповідну методичну роботу вдається зорієнтувати випускників на отримання ними необхідної вищої освіти та повернення їх на роботу у свій позашкільний навчальний заклад. Такі заходи дають можливість з певним часом отримати спеціалістів із відповідною освітою, знаючих специфіку та підготовлених до роботи у позашкільному навчальному закладі. Разом з тим постійно розширюється робота по перепідготовці та підвищенню кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл, які працюють сумісниками у закладах позашкільної освіти.

Важливим питанням екологічних компетентностей є еколого – краєзнавчої робота та збільшення пошуково-дослідницьких експедицій. До проведення таких експедицій повинні залучатися не тільки педагоги та учні позашкільних навчальних закладів, а й наукові установи, підприємства, громадські та державні інспекції тощо. Організація роботи у цьому напрямку дасть можливість

розширити дослідницьку, наукову, природоохоронну та багато інших видів діяльності гуртківців, що у перспективі дасть їм можливість більш чіткої професійної орієнтації, виваженого підходу до вибору професії та відповідної освіти, а у кінцевому результаті держава отримує якісних фахівців у різних галузях науки і господарства та достойних громадян.

Не менш важливим є розширення мережі гуртків та охоплення позашкільною еколого-географічною освітою більшої кількості школярів та студентів. Перспективним шляхом розвитку у цьому напрямку, є організація роботи гуртків на базі загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів із залученням до неї спеціалістів-педагогів та викладачів цих навчальних закладів. Не менш перспективним у є і відкриття філій позашкільних навчальних закладів еколого-географічного – туристсько-краєзнавчого напрямку з відповідним матеріально-технічним та кадровим забезпеченням фахових викладачів – географів.

Висновки. Отже, можна відмітити, що позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль у формування екологічних компетентностей, що необхідні людині впродовж всього життя. Екологічні знання набуваються через активну участь у дослідницьких еколого-краєзнавчих проєктах вивченні рідного краю та набутих власних знаннях на заняттях природничого напрямку. Важливу роль відіграють викладачі, керівники гуртків – географи, які найбільш дотичні до формування еколого-натуралістичних знань та екологічних компетентностей у гуртківців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітохіна К. В. Формування екологічної культури особистості як один із стратегічних напрямків розвитку сучасної системи освіти URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Ecologia/5_83097.doc.htm
2. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: https://urst.com.ua/act/pro_pozashkilnu_osvitu (дата звернення: 7.07.2023).
3. Король О.В. Формування екологічної культури учнів V–VI класів у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ»: автореф. дис. ... канд. пед. наук спец.:13.00.01. Київ, 1999. 20 с.
4. Мітрясова О.П., Озерянська А.В. Активні методи екологічного виховання молодших школярів за умов позашкільної освіти. Наукові праці. Екологія. Том 256 № 244 (2015). С. 114–117.
5. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 11.07.2023).
6. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2005. Вип. 8. Кн. 2. С. 16–19.
7. Пустовіт Г.П. Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретичний аспект. Рідна школа. № 5 (856). 2001. С. 13–16.
8. Рідей Н., Толочко С. Розвиток екологічної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти для сталого розвитку. Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 21. С. 144–148.
9. Фекета І.Ю., Славик Р.В., Лета В.В. Формування екологічної свідомості у студентів географічних спеціальностей: виклики та перспективи. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 48. Т. 2. С. 178–182.
10. Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці: Технодрук, 2020. 376 с.

11. Яворська В.В., Адобовська М.В., Чубрей О.С. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів географії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 31. С. 184–191.
12. Google Meet. URL: <https://meet.google.com/> (дата звернення: 11.07.2023).
13. Zoom. URL: <https://zoom.us> (дата звернення: 11.07.2023).
14. Google map. URL: <https://www.google.com.ua/map> (дата звернення: 11.07.2023).

REFERENCES

1. Vitokhina K. V. (2011). Formuvannia ekolohichnoi kultury osobystosti yak odyin iz stratehichnykh napriamkiv rozvytku suchasnoi systemy osvity [Formation of ecological culture of personality as one of the strategic directions of development of the modern education system]. URL: http://www.rusnauka.com /10_NPE_2011/Ecologia/ 5_83097. doc.htm [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy “Pro pozashkilnu osvitu” (2020). [Law of Ukraine “On Extracurricular Education”]. URL: https://urst.com.ua/act/pro_pozashkilnu_osvitu (data zvernennia: 7.07.2023) [in Ukrainian]
3. Korol O.V. (1999). Formuvannia ekolohichnoi kultury uchniv V–VI klasiv u protsesi vyvchennia intehrativnoho kursu “Navkolyshnii svit” [Formation of ecological culture of students of grades V–VI in the process of studying the integrative course “Environmental world”]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk spets.: 13.00.01. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian]
4. Mitriasova O.P., Ozerianska A.V. (2015). Aktyvni metody ekolohichnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv za umov pozashkilnoi osvity [Active methods of environmental education of younger schoolchildren under the conditions of extracurricular education]. Naukovi pratsi. Ekolohiia. Tom 256 № 244. S. 114–117. [in Ukrainian]
5. Nova ukrainska shkola (2017). [New Ukrainian School] URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].
6. Prutsakova O.L. (2005) Sutnist ta vydy ekolohichnoi kompetentnosti osobystosti. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. [The essence and types of environmental competence of the individual. Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]. Kyiv. Vyp. 8. Kn. 2. S. 16–19. [in Ukrainian]
7. Pustovit H.P. (2001). Ekolohichna osvita uchniv u pozashkilnomu zakladi: teoretychnyi aspekt. [Environmental education of students in an extracurricular institution: theoretical aspect]. Ridna shkola. № 5 (856). S. 13–16. [in Ukrainian]
8. Ridei N., Tolochko S. (2018). Rozvytok ekolohichnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pislidyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku [Development of environmental competence of teachers in the system of postgraduate education for sustainable development]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 21. S. 144–148. [in Ukrainian]
9. Feketa I.Iu., Slavik R.V., Leta V.V. (2022). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti u studentiv heohrafichnykh spetsialnostei: vyklyky ta perspektyvy. [Formation of environmental consciousness among students of geographic specialties: challenges and prospects. Innovative pedagogy] Innovatsiina pedahohika. Vyp. 48. T. 2. S. 178–182. [in Ukrainian]
10. Chubrei O.S. (2020). Systema pidhotovky maibutnikh uchytelev heohrafii do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [The system of training future geography teachers for professional activity based on the competence approach]. monohrafiia. Chernivtsi: Tekhnodruk, 376 s. [in Ukrainian]
11. Iavorska V.V., Adobovska M.V., Chubrei O.S. (2019). Strukturno-funktsionalna model pidhotovky maibutnikh uchytelev heohrafii [Structural and functional model of training future geography teachers]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 17. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, Vyp. 31. S. 184–191. [in Ukrainian]
12. Google Meet [Google Meet]. URL: <https://meet.google.com/>
13. Zoom [Zoom]. URL: <https://zoom.us>
14. Google map [Google map]. URL: <https://www.google.com.ua/map>